

Program proti šikanování

Program proti šikanování vychází z Metodického pokynu ministra školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci a řešení šikanování ve školách a školských zařízení č.j. MSMT-22294/2013-1 a je součástí Minimálního preventivního programu.

Je vypracován v souladu s platným zněním Školního řádu.

1. Cíl programu

Cílem programu je vytvořit ve škole bezpečné, respektující a spolupracující prostředí. Škola se zaměří na rozvíjení pozitivních vztahů mezi žáky ve třídách i mezi žáky a učiteli, a to bez ohledu na to, zda tam k projevům šikany již došlo či ne.

2. Odpovědnost za plnění programu

- na tvorbě i realizaci programu se podílejí všichni pedagogičtí pracovníci
- jeho koordinace je v kompetenci ŠMP
- za realizaci a hodnocení je odpovědný ředitel školy

3. Charakteristika šikanování

a) Popis šikanování

Šikanování je jakékoliv chování, jehož záměrem je ublížit, ohrozit nebo zastrašovat žáka, případně skupinu žáků. Spočívá v cílených a opakovaných fyzických a psychických útocích jedincem nebo skupinou vůči jedinci či skupině žáků, kteří se neumí nebo z nejrůznějších důvodů nemohou bránit. Zahrnuje jak fyzické útoky v podobě bití, vydírání, loupeží, poškozování věcí, tak i útoky slovní v podobě nadávek, pomluv, vyhrožování či ponižování. Může mít i formu sexuálního obtěžování až zneužívání. Nově se může realizovat i prostřednictvím elektronické komunikace, jedná se o tzv. kyberšikanu. Ta zahrnuje útoky pomocí e-mailů, sms zpráv, vyvěšování urážlivých materiálů na internetové stránky apod. Šikana se projevuje i v nepřímé podobě jako demonstrativní přehlížení a ignorování žáka či žáků třídní nebo jinou skupinou spolužáků. Nebezpečnost působení šikany spočívá zvláště v závažnosti, dlouhodobosti a nezřídka v celoživotních následcích na duševní a tělesné zdraví oběti.

Škola má povinnost předcházet všem náznakům násilí a šikanování. Šikanování v jakékoli formě a podobě nesmí být pracovníky školy akceptováno. Samotní pedagogičtí pracovníci nesmí svým jednáním s některými žáky a chováním vůči nim podněcovat zhoršování vztahů směřující k šikanování těchto žáků jejich spolužáky.

Důležité znaky šikanování:

- záměrnost
- cílenost
- opakování /není podmínkou/
- nepoměr sil

- bezmocnost oběti
- nepříjemnost útoku
- samoučelnost agrese

Šikana není:

- jednorázová rvačka, nevhodný vtip či konflikt
- vyčlenění dítěte z kolektivu, pokud není motivováno snahou ublížit či pobavit se na jeho úkor.

b) Projevy šikanování

Šikanování má ve svých projevech různou podobu. Mezi základní formy šikany patří:

- Verbální šikana, přímá a nepřímá – psychická šikana (součástí je i kyberšikana, děje se pomocí ICT technologií).
- Fyzická šikana, přímá a nepřímá (patří sem i krádeže a ničení majetku oběti).
- Smíšená šikana, kombinace psychické a fyzické šikany (násilné a manipulativní příkazy apod.).

Za určitých okolností může šikanování přerůst až do forem skupinové trestné činnosti a v některých opravdu závažných případech může nabýt i rysy organizovaného zločinu. Podstatnou vlastností šikany je skrytost. Často odhalení /zejména pokročilé šikany/ brání z různých důvodů všichni účastníci vyšetřování včetně oběti. Z tohoto důvodu je nutné umět rozpoznat přímé a nepřímé signály šikany.

Příklady přímých znaků šikany:

- posměšné poznámky na adresu žáka, pokořující přezdívka, nadávky, ponižování, hrubé žerty na jeho účet
- kritika žáka, výtky na jeho adresu, zejména pronášené nepřátelským až nenávistným, nebo pohrdavým tónem
- nátlak na žáka, aby dával věcné nebo peněžní dary šikanujícímu nebo za něj platil
- příkazy, které žák dostává od jiných spolužáků, zejména pronášené panovačným tónem
- skutečnost, že se žák podřizuje ponižujícím a panovačným příkazům spolužáků
- nátlak na žáka k vykonávání nemorálních až trestných činů, či k nucení spoluúčasti na nich
- honění, strkání, šťouchání, rány, kopání, které třeba nejsou zvlášť silné, ale je nápadné, že je objekt neoplácí
- rvačky, v nichž jeden z účastníků je zřetelně slabší a snaží se uniknout
- žák se snaží bránit cestou zvýšené agrese, podrážděnosti, odmítání učitelům apod.

Příklady nepřímých znaků šikany:

- žák je o přestávkách často osamocený, ostatní o něj nejeví zájem, nemá kamarády
- při týmových sportech bývá jedinec volen do družstva mezi posledními
- při přestávkách vyhledává blízkost učitelů
- má-li žák promluvit před třídou, je nejistý, ustrašený
- působí smutně, nešťastně, stísněně, mívá blízko k pláči
- stává se uzavřeným
- jeho školní prospěch se někdy náhle a nevysvětlitelně zhoršuje
- jeho věci jsou poškozené nebo znečištěné, případně rozházené
- zašpiněný nebo poškozený oděv

- stále postrádá nějaké své věci
- odmítá vysvětlit poškození a ztráty věcí nebo používá nepravděpodobné výmluvy
- mění svoji pravidelnou cestu do školy a ze školy
- začíná vyhledávat důvody pro absenci ve škole
- odřeniny, modřiny, škrábance nebo řezné rány, které nedovede uspokojivě vysvětlit.

Rodiče žáků se doporučuje upozornit zejména na to, aby si všímali těchto možných příznaků šikanování:

- Za dítětem nepřicházejí domů spolužáci nebo jiní kamarádi.
- Dítě nemá kamaráda, s nímž by trávilo volný čas, s nímž by se telefonovalo apod.
- Dítě není zváno na návštěvu k jiným dětem.
- Nechuť jít ráno do školy (zvláště když dříve mělo dítě školu rádo). Dítě odkládá odchod z domova, případně je na něm možno při bedlivější pozornosti pozorovat strach.
- Ztráta chuti k jídlu.
- Dítě nechodí do školy a ze školy nejkratší cestou, případně střídá různé cesty, prosí o dovoz či odvoz autem.
- Dítě chodí domů ze školy hladové (agresoři mu berou svačinu nebo peníze na svačinu).
- Usíná s pláčem, má neklidný spánek, křičí ze snu, např. "Nechte mě!"
- Dítě ztrácí zájem o učení a schopnost soustředit se na ně.
- Dítě bývá doma smutné či apatické nebo se objeví výkyvy nálad.
- Zmínky o možné sebevraždě.
- Odmítá svěřit se s tím, co je trápí.
- Dítě žádá o peníze, přičemž udává nevěrohodné důvody (například opakovaně říká, že je ztratilo), případně doma krade peníze.
- Dítě nápadně často hlásí ztrátu osobních věcí.
- Dítě je neobvykle, nečekaně agresivní k sourozencům nebo jiným dětem, možná projevuje i zlobu vůči rodičům.
- Dítě si stěžuje na neurčité bolesti břicha nebo hlavy, možná ráno zvrací, snaží se zůstat doma.
- Své zdravotní obtíže může přehánět, případně i simulovat (manipulace s teploměrem apod.)
- Dítě se vyhýbá docházce do školy.
- Dítě se zdržuje doma víc, než mělo ve zvyku.

c) Stádia šikanování

1. Zrod ostrakismu

Jde o mírné, převážně psychické formy násilí, kdy se okrajový člen skupiny necítí dobře. Je neoblíben a není uznáván. Ostatní ho více či méně odmítají, nebaví se s ním, pomlouvají ho, spřádají proti němu intriky, dělají na jeho účet „drobné“ legrácky apod. Tato situace je již zárodečnou podobou šikanování a obsahuje riziko dalšího negativního vývoje.

2. Fyzická agrese a přitvrzování manipulace

V zátěžových situacích, kdy ve skupině stoupá napětí, začnou ostrakizovaní žáci sloužit jako hromosvod. Spolužáci si na nich odreagovávají nepříjemné pocity například z očekávané těžké písemné práce, z konfliktu s učitelem nebo prostě jen z toho, že chození

do školy je obtěžuje. Manipulace se přitvrzuje a objevuje se zprvu ponejvíce subtilní fyzická agrese.

3. Vytvoření jádra

Vytváří se skupina agresorů, úderné jádro. Tito šířitelé „viru“ začnou spolupracovat a systematicky, nikoliv již pouze náhodně, šikanovat nejvhodnější oběti. V počátku se stávají jejich oběťmi ti, kteří jsou už osvědčeným objektem ostrakizování. Jde o žáky, kteří jsou v hierarchii nejnižší, tedy ti „slabí“.

4. Většina přijímá normy

Normy agresorů jsou přijaty většinou a stanou se nepsaným zákonem. V této době získává neformální tlak ke konformitě novou dynamiku a málokdo se mu dokáže postavit. U členů „virem“ přemožené skupiny dochází k vytvoření jakési alternativní identity, která je zcela poplatná vůdcům. I mírní a ukáznění žáci se začnou chovat krutě – aktivně se účastní týrání spolužáka a prožívají při tom uspokojení.

5. Totalita neboli dokonalá šikana

Násilí jako normu přijímají všichni členové třídy. Šikanování se stává skupinovým programem. Obrazně řečeno nastává éra „vykořisťování“. Žáci jsou rozdělení na dvě sorty lidí, které jsem pro přehlednost označil jako „otrokáře“ a „otroky“. Jedni mají všechna práva, ti druzí nemají práva žádná.

(zpracováno podle knihy Kolář, M. Bolest šikanování. Praha, Portál 2005)

4. Aktivity školy v prevenci proti šikaně

- projekty zaměřenými na SPJ /Nástrahy života/
- prostřednictvím školní samosprávy /školního parlamentu/
- prostřednictvím práce třídních učitelů s kolektivem /třídnické schůzky/
- I. stupeň program AJAX
- II. stupeň program MPA
- Den boje proti SPJ
- V hodinách RV a VKOZ

V těchto aktivitách u žáků:

- podporujeme solidaritu a toleranci,
- rozvíjíme pozitivní mezilidské vztahy,
- rozvíjíme jejich vzájemný respekt,
- klademe důraz na dodržování zásad slušného chování,
- klademe důraz na právní odpovědnost jedince,
- uplatňujeme pomoc a spolupráci mezi žáky,
- vytváříme podmínky pro zapojení všech žáků do aktivit.

5. Odpovědnost školy

V souladu s ustanovením § 29 zákona č. 561/2004 Sb. (školského zákona) má škola jednoznačnou odpovědnost za žáky, je povinna zajišťovat bezpečnost a ochranu zdraví žáků v průběhu všech vzdělávacích a souvisejících aktivit a současně vytvářet podmínky pro jejich

zdravý vývoj a pro předcházení vzniku rizikového chování (sociálně patologických jevů). Z tohoto důvodu musí pedagogický pracovník šikanování mezi žáky předcházet, jeho projevy neprodleně řešit a každé jeho oběti poskytnout okamžitou pomoc.

Škola má ohlašovací povinnost při výskytu šikany v následujících případech:

- dojde-li v souvislosti se šikanou k jednání, které by mohlo naplňovat znaky přestupku nebo trestného činu, obrací se škola na Policii ČR. Trestní oznámení je možné podat také na státní zastupitelství
- dojde-li k šikaně v průběhu vyučování, má škola povinnost tuto skutečnost oznámit zákonnému zástupci jak žáka, který byl útočníkem, tak žáka, který byl obětí. Tato povinnost vyplývá ze školského zákona (§ 21 odst. 2 školského zákona)
- škola ohlašuje orgánu sociálně právní ochrany dítěte skutečnosti, které nasvědčují, že dítě je v ohrožení (ohrožuje-li ho někdo jiný nebo se ohrožuje svým chováním samo), (viz. §6,7 a 10 zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí), v případě šikany se jedná o všechny případy, které škola oznámila policejnímu orgánu nebo státnímu zástupci a dále případy, které výše uvedeným nebyly oznámeny i přesto, že se stalo něco závažného, protože nebyl zákonný důvod.

Z hlediska trestního zákona č. 40/2009 Sb. může šikanování žáků naplňovat skutkovou podstatu trestných činů či provinění (dále jen trestných činů)

- vydírání
- omezování osobní svobody
- zbavení osobní svobody
- útisku
- těžkého ublížení na zdraví
- ublížení na zdraví
- vraždy
- loupeže
- krádeže
- násilí proti skupině obyvatelů a proti jednotlivci
- poškozování cizí věci
- znásilnění
- kuplířství
- pohlavní zneužití
- nebezpečné vyhrožování
- nebezpečné pronásledování
- mučení a jiné nelidské a kruté zacházení

Trestné činy ve vztahu ke kyberšikaně

Kyberšikana není sama o sobě trestným činem ani přestupkem, ale její projevy mohou naplňovat skutkovou podstatu těchto trestných činů:

- nebezpečné pronásledování (stalking)
- účast na sebevraždě (např. zaslání sms oběti s úmyslem vyvolat u ní rozhodnutí k sebevraždě)
- porušení tajemství doručovaných zpráv
- porušení tajemství listin a jiných dokumentů uchovávaných v soukromí
- pomluva

Pedagogický pracovník, kterému bude znám případ šikanování a nepřijme v tomto ohledu žádné opatření, se vystavuje riziku trestního postihu pro neoznámení, případně nepřešetření trestného činu.

Vymezení odpovědnosti:

Ředitel školy:

- zajistí vzdělávání pracovníků v oblasti šikanování a sociálně patologických jevů obecně
- zajistí, aby žáci i pedagogičtí pracovníci byli seznámeni s negativními důsledky šikanování
- zajistí doplňování školní knihovny o literaturu z oblasti násilného chování a sociálně patologických jevů obecně
- zajistí, aby ve školním řádu byla jasně stanovena pravidla chování včetně sankcí za jejich porušení

Zástupce ředitele školy:

- zajistí v souladu s pracovním řádem pedagogických pracovníků dohled nad žáky v době vyučování i při školních akcích
- spolupracuje se ŠMP a TU při řešení krizových situací

ŠMP:

- koordinuje plán proti šikanování
- spolupracuje s TU a vedením školy při řešení krizových situací
- spolupracuje s okresním metodikem, Policií ČR, orgány sociálně právní ochrany dítěte
- podílí se na prevenci sociálně patologických jevů

Třídní učitelé:

- na začátku školního roku informují žáky i rodiče, na koho se obrátit při problémech - TU, ŠMP, výchovný poradce, vedení školy, linka důvěry (např. Linka bezpečí 800 155 555 nebo 116 111 – bezplatně z celé ČR), pracovníci v PPP, orgány sociálně právní ochrany dítěte apod.
- prokazatelně seznámí na začátku roku žáky i rodiče s programem proti šikaně
- řeší okamžitě projevy sociálně patologického chování (ve spolupráci s výchovným poradcem a ŠMP)
- v průběhu školního roku na třídnických hodinách diskutují se žáky o slušném chování i pozitivních mezilidských vztazích

Všichni pedagogičtí pracovníci:

- rozvíjejí pozitivní mezilidské vztahy a úctu k životu druhého člověka
- vedou žáky k osvojení norem slušného chování
- řeší okamžitě projevy sociálně patologického chování (ve spolupráci s výchovným poradcem, ŠMP a TU)
- jednájí se žáky jako s partnery
- udržují ovzduší důvěry mezi žáky a pedagogy
- v kritických situacích dají jasně najevo, že špatné chování nelze tolerovat
- nesmí být lhostejní k projevům agresivity

6. Společný postup řešení šikany

1. Situace, které zvládne škola sama
 - a) První pomoc pro obyčejnou počáteční šikanu
 - b) Celková léčba pro řešení prvních dvou stádií šikanování, RTP- rámcový třídní program

2. Scénáře, kdy potřebuje škola pomoc zvenku
 - c) První pomoc pro komplikovanou počáteční šikanu
 - d) První pomoc (krizové scénáře) pro obyčejnou pokročilou šikanu
 - e) První pomoc (krizové scénáře) pro komplikovanou pokročilou šikanu, např. výbuch skupinového násilí
 - f) Celková léčba pro třetí stádium šikanování s běžnou i komplikovanou formou

(1) Scénář pro obyčejnou počáteční šikanu (Kolář, 2011)

1. odhad závažnosti onemocnění skupiny a stanovení formy šikany;
2. rozhovor s informátory a oběťmi;
3. nalezení vhodných svědků;
4. individuální rozhovory se svědky (nepřípustné je společné vyšetřování agresorů a svědků, hrubou chybou je konfrontace oběti s agresory);
5. ochrana oběti;
6. předběžná diagnóza a volba ze dvou typů rozhovoru:
 - a. rozhovor s oběťmi a rozhovor s agresory (směřování k metodě usmíření);
 - b. rozhovor s agresory (směřování k metodě vnějšího nátlaku);
7. realizace vhodné metody:
 - a. metoda usmíření;
 - b. metoda vnějšího nátlaku (výchovný pohovor nebo výchovná komise s agresorem a jeho rodiči);
8. třídní hodina:
 - a. efekt metody usmíření;
 - b. oznámení potrestání agresorů;
9. rozhovor s rodiči oběti;
10. třídní schůzka;
11. práce s celou třídou.

(Komentář k jednotlivým krokům viz metodické doporučení nebo kniha Nová cesta k léčbě šikany - Kolář M. (2011). Nová cesta k léčbě šikany. Praha: Portál.)

(2) Základní krizový scénář pro výbuch pokročilé šikany – Poplachový plán pro tzv. školní lynčování (Kolář, 2011)

Druhý scénář je určený k řešení výbuchu skupinového násilí. V tomto případě nelze čekat na odborníka – specialistu, protože oběť je bezprostředně ohrožena na zdraví. Škola proto nejprve zakročí sama, vyřeší aktuální problém a později jej řeší za pomoci odborníka.

A. První (alarmující) kroky pomoci

1. zvládnutí vlastního šoku – bleskový odhad závažnosti a formy šikany;
2. bezprostřední záchrana oběti, zastavení skupinového násilí.

B. Příprava podmínek pro vyšetřování

3. zalarmování pedagogů na poschodí a informování vedení školy;
4. zabránění domluvě na křivé skupinové výpovědi;
5. pokračující pomoc oběti (přivolání lékaře);
6. oznámení na policii, paralelně – navázání kontaktu se specialistou na šikanování, informace rodičům

C. Vyšetřování

7. rozhovor s obětí a informátory;
8. nalezení nejslabších článků nespolupracujících svědků;
9. individuální, případně konfrontační rozhovory se svědky;

10. rozhovor s agresory, případně konfrontace mezi agresory, není vhodné konfrontovat agresora (agresory) s obětí (oběťmi).

D. Léčba

11. metoda vnějšího nátlaku a změna konstelace skupiny.

7. Nápravná opatření

(1) Škola má k dispozici pro zastavení násilí agresorů tato opatření:

- výchovná opatření (napomenutí a důtka třídního učitele, důtka ředitele školy);
- snížení známky z chování;
- převedení do jiné třídy, pracovní či výchovné skupiny (je třeba individuálně posoudit efektivitu tohoto opatření, aby nedošlo k přesunutí šikany do nového prostředí a podmínek);
- ředitel školy doporučí rodičům dobrovolné umístění dítěte do pobytového oddělení střediska výchovné péče, případně doporučí realizovat dobrovolný diagnostický pobyt žáka v diagnostickém ústavu;
- ředitel školy podá návrh orgánu sociálně-právní ochrany dítěte k zahájení práce s rodinou, případně k zahájení řízení o nařízení předběžného opatření či ústavní výchovy s následným umístěním v diagnostickém ústavu;
- škola umožní agresorovi individuální výchovný plán.

(2) Doporučuje se dále pracovat s agresorem (vedení k náhledu na vlastní chování, motivy apod.) i s obětí šikany. V případě potřeby doporučit zákonnému zástupci péči dítěte v PPP, SVP nebo jiných odborníků – klinických psychologů, psychoterapeutů nebo psychiatrů, případně převedení do jiné třídy.

(3) Pro nápravu situace ve skupině je potřeba pracovat s celým třídním kolektivem. Je nezbytné vypořádat se i s traumaty těch, kteří přihlíželi, ale nezasáhli (mlčící většina či menšina) apod.

Další výchovná opatření vychází z platného znění Školního řádu.

V Českých Velenicích, 13. 9. 2013.

Za realizaci zodpovídá: Ing. Oldřich Kučera
ředitel školy

Vypracovala: Alena Popelová
školní metodik prevence